

Основними завданнями педагогічного колективу, як управляючої підсистеми щодо створення безпечного середовища та запобігання жорстокому поводженню з неповнолітніми, є:

- інформування батьків, дітей та педагогів про жорстоке поводження, його види, форми та причини виникнення;
- ознайомлення батьків з різними стилями сімейного виховання та відпрацювання комунікативних навичок взаємодії з дитиною;
- підвищення рівня обізнаності дітей з правами та обов'язками під час перебування в школі та вдома;
- розвиток умінь володіти своїми емоціями;
- утвердження в поведінці дітей позитивних рис особистості;
- пропагування в учасників навчально-виховного процесу загальнолюдських цінностей;
- підняття в учнів рівня самооцінки та впевненості в собі.

Методами роботи у навчальному закладі можуть бути: профілактичні бесіди; виховні тематичні години присвячені запобігання насильства у взаємостосунках; тематичні рольові ігри з елементами діагностики та анкетування; тренінгові заняття; інформаційні куточки, пам'ятки, буклети; виставки малюнків «Ні – насиллю та жорстокості!»; круглі столи; дискусійні заняття; гуртки, клуби за інтересами; відеолекторії; зустрічі з впливовими людьми (юристами, співробітниками соціальних служб, кризових центрів, служб у справах дітей); інтелектуальні, психологічні ігри; тижні психології; школи батьківства; тематичні конкурси; батьківські збори; колективні, групові індивідуальні бесіди; родинні свята; дні відкритих дверей; відкриті уроки для батьків, відкриті виховні заходи; робота клубу «Психологія спілкування з дітьми»; оформлення інформаційних куточків; тематичні папки «Попередження жорстокого поводження з дітьми» тощо.

Отже, розуміння того, що навчальний заклад є складною відкритою системою і об'єктом управління, допомагає сконцентрувати увагу управляючої підсистеми загальноосвітнього навчального закладу на визначення цілей і способів запобігання жорстокому поводженню з дітьми, на створення умов належного функціонування навчально-виховного процесу, відбір змісту і використання різноманітних форм, методів і засобів соціально-педагогічної роботи. У цьому випадку управління соціально-виховним середовищем навчального закладу дозволяє зберегти його цілісність і одночасно змінювати, впливати на дію його окремих компонентів, що сприятиме захисту та безпеці неповнолітніх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Логвін В. Розвиток соціокультурного середовища освітнього закладу в системі діяльності керівника школи [Електронний ресурс] / В. Логвін. – Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf3/Logvin.pdf.
2. Мануйлов Ю. Средовой подход в воспитании / Ю. Мануйлов. – [2-е изд., перераб.]. – М.; Н. Новгород, 2002. – 157 с.
3. Новикова Л. Школа и среда / Л. Новикова. – М.: Знание, 1985. – 80 с. (Новое в жизни, науке, технике. Сер. Педагогика и психология. – № 8).

Оксана Паркулаб,

канд. психол. н., доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет
імені Василя Стефаника»

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ НЕДИРЕКТИВНОГО ІГРОВОГО ТЕРАПЕВТА З АГРЕСИВНИМИ ДІТЬМИ

У статті розкрито прикладні аспекти психологічної допомоги дітям з порушеннями поведінки. Автор обстоює застосування недирективної ігрової терапії з юними клієнтами, яку слід розглядати як гідну альтернативу розповсюдженому біхевіоральному підходу щодо корекції агресивності в дітей.

Oksana Parkulab

PARTICULARITIES OF INTERACTION OF NON-DIRECTIVE GAME THERAPIST WITH AGGRESSIVE CHILDREN

The article features practical aspects of psychological care of children with behaviour problems. The author advocates for the use of non-directive play therapy with young clients, which should be considered as a credible alternative to a popular behaviour approach of correcting children's aggression.

Проблема соціальної дезадаптації дітей під впливом підвищеної агресивності набуває особливої актуальності, адже застосування традиційних засобів профілактики й корекції подібних проявів не є ефективним. Тому перед практичною психологією постає завдання пошуку нових форм і методів роботи, зорієнтованих на виправлення вказаних деструкцій. Нагромаджений консультантами досвід підтверджує

ефективність застосування методів недирективної терапії у практиці психологічної допомоги дітям з проблемами адаптації.

Сьогодні для практичних психологів фаховий інтерес у вивченні теоретичних і практичних засад корекції дитячої агресивності становлять: концепція дитячого психоаналізу З. Фройд, зокрема розроблена ним методика застосування психоаналізу в лікуванні тривожних малюків; теорія «інстинкту смерті» М. Кляйн, яка пояснює прояви агресії у фантазіях та іграх дітей; теорія дитячих ранніх психосексуальних стадій К. Абрахама; психоаналітична теорія Д. Віннікота, згідно з якою розвиток «Я» немовляти буде сприятливим лише в ігровому, люблячому і віддзеркаленому середовищі, створеному материнською увагою; теорія ігрової терапії В. Екслейн, що ґрунтується на застосуванні недирективних методів роботи з проблемними дітьми; а також концептуальні засади надання психологічної допомоги (Г. Абрамова, О. Бондаренко, О. Захаров, А. Співаковська, Н. Чепелєва, Т. Яценко та ін.).

Мета статті – застосувати феноменологічний підхід щодо розуміння порушень поведінки в дітей та розкрити особливості взаємодії (фізичний та емоційний компоненти) недирективного ігрового терапевта з агресивними дітьми.

Нині помітно зросла кількість звернень від батьків, діти яких – агресивні, некеровані, неслухняні, жорстокі, за психологічною допомогою. Водночас дорослі дозволяють собі застосовувати з виховною метою різні форми фізичної та вербальної агресії (від підвищення голосу до побиття). В освітніх закладах трапляються такі прояви вербальної агресії, як образа, хамство, насмішка, глузування, приниження тощо; вершиною учнівського цинізму стали випадки шкільного насильства, викладені в Інтернеті.

Як зазначають психоаналітики, виникнення феномена жорстокої поведінки дитини можна зрозуміти лише у контексті індивідуальних стадій розвитку індивіда. Сьогодні вчені, пояснюючи агресивну поведінку людей, більше звертаються до теорії [1]. Тобто, агресивність слід розглядати не лише з біологічних позицій, а й соціально-психологічних. Як свідчать результати досліджень зарубіжних і вітчизняних психологів і педагогів, соціальний мікроклімат сім'ї в перші роки життя дитини закладає основу для її подальшої поведінки. У зв'язку з цим зазначимо, що деякі батьки, які надмірно захоплюються процесом «вільного виховання», створюють ситуацію всюдозволеності й безкарності; вони не встановлюють чітких обмежень на прояви дитячої агресивності, тому агресивні реакції неповнолітніх стають дедалі інтенсивнішими та стійкішими. Ми підтримуємо думку вчених, які вважають, що не лише жорстокість покарань дитини, але й їхня непослідовність та відсутність батьківського розуміння, є чинниками асоціальних дитячих проявів [2].

До психологів часто звертаються клієнти з труднощами, які спричинені проблемами контролю над своїми агресивними почуттями через неправильне батьківське виховання. У консультативній роботі з агресивними дітьми ми пропонуємо застосовувати ігрову терапію, позаяк гра – це природний засіб самовираження в дітей [3]. У такий спосіб їм надається можливість «програти» свої почуття й проблеми. Ігрова терапія буває директивною, коли психолог бере на себе відповідальність за керівництво й інтерпретацію, і недирективною – психолог залишає управління й відповідальність дитині. Розглянемо останній вид ігрової терапії, щоб переконатися в її ефективності у вирішенні проблем, пов'язаних з адаптацією.

Концепція недирективної терапії полягає в тому, що в індивіда є не лише здатність позитивно вирішувати власні проблеми, але й імпульс до росту, який робить зрілу поведінку орієнтованою на самоактуалізацію. Цей вид терапії починається з теперішнього (а не минулого чи майбутнього) для клієнта моменту; консультативний процес здійснюється на основі теперішньої конфігурації з урахуванням того, що зміни під час консультування можуть відбуватися щохвилини (якщо є потреба в такому темпі). Швидкість залежить від реорганізації накопичених індивідом переживань, установок, думок і почуттів. Вони важливі для досягнення інсайту, який є необхідною умовою успішної терапії.

Недирективна терапія дає індивіду дозвіл бути самим собою: вона повністю приймає його Я, без оцінки, тиску чи спроби змінити; а також визнає і робить зрозумілими експресивні емоційні стосунки, рефлексуючи над тим, що виразив клієнт. Недирективна терапія, як було сказано вище, може бути представлена як запропонована дитині можливість становлення в більш сприятливих умовах. Оскільки гра є природним посередником для самовираження, дитина робить спробу через гру виразити названі накопичені негативні почуття (напруги, фрустрації, агресії, страху, невизначеності тощо). Програючи ці почуття, дитина виносить їх на поверхню, зіштовхується з ними, вчиться їх контролювати або відмовлятися від них. Коли вона досягає емоційної релаксації, то приходять до розуміння своєї здатності бути особистістю, відповідати за себе, приймати самостійні рішення, а також бути психологічно більш зрілою, а отже, усвідомити власну самість.

Відображення почуттів клієнта вважається однією із основних технік недирективного консультування. У дітей вияв глибоких почуттів стає можливим тільки за умови, якщо психолог створить обстановку дозволеності. Для цього одних слів недостатньо, дозвіл надається через ставлення консультанта до дитини,

виражене невербально (вираз обличчя, голосові інтонації, жести тощо). Наприклад, якщо дитина ненароком розлила воду, а консультант одразу починає витирати її, то це певною мірою скасовує вербальний дозвіл.

На початку зустрічі, коли дитина знайомиться з іграшками та іншими матеріалами, вона надчутлива до ставлення психолога. Приміром, якщо дитина взяла глину і безцільно розкатує її, консультантові краще утриматися від коментаря на кшталт: «Ти не знаєш, що з нею робити?». Позаяк зроблене зауваження, може сприйматися як невдоволення тим, що вона робить.

Дозволеність означає, що дитина має свободу вибору у використанні запропонованих матеріалів. Якщо консультант звертається до неї: «Ти можеш гратися з іграшками, як захочеш», а дитина відмовляється, то недирективний психолог прийме такий її вибір, зокрема, мовчання, щоб довести щирість своїх слів (застосовується техніка мовчання). Наприкінці зустрічі консультант може сказати: «Я розумію, що іноді буває важко розпочати. Ти не знаєш з чого почати, чи просто хочеш посидіти, нічого не роблячи?». Дитина, яка просто сидить, можливо, насправді перевіряє, чи має на увазі консультант саме те, про що вона говорить. Водночас така поведінка дитини може означати пасивний опір людині, яка намагається заставити її змінитися. Тому, якщо дитина недостатньо активна у процесі консультування впродовж години, то це свідчатиме про її протест проти тиску. У цьому випадку краще надати їй можливість виявити своє незадоволення в такий спосіб.

Дозволеність, яка є умовою успішного консультування, прямо пропорційна прийняттю клієнта. Якщо дитина вільна у виборі своїх почуттів, то вона дозволить проявитися агресивним і деструктивним імпульсам, відтак зможе звільнитися від сильного напруження й стати емоційно вільною. Таким чином, слід вважати, що відбулися ті зрушення, наслідком яких буде конструктивна поведінка, звільнення від старих почуттів і готовність до сприйняття нових.

Обстановка кімнати для проведення ігрової терапії повинна сприяти особистісному росту дитини. Тут вона керує ситуацією і собою, тому ніхто не має права їй щось вказувати, критикувати, прискіпуватися, давати поради, а також підганяти й втручатися в її життєвий світ. Атмосфера має бути настільки безпечною, щоб дитина відчула, що вона може розкритися, самовиразитися та перевірити свої ідеї, позаяк це – її світ, і їй більше не треба боротися з такими силами, як авторитет дорослого, суперництво з ровесниками, чи з ситуаціями, де вона – пішак у грі сварливих батьків, або мішень для чужої агресії та фрустрацій.

Для консультанта дитина – особистість, яку він повністю приймає. Тому в зверненні до себе вона відчуватиме гідність і повагу, що дає можливість вільно висловлюватися й виявляти амбівалентні почуття; вона гратиметься з іграшками так, як їй подобається, не боячись бути співчутливою чи байдужою, швидкою чи повільною і т.п. Тож для дитини це унікальний досвід, коли вона раптом виявляє, що більше немає порад, наказів, докорів, заборон, криків, розчарувань, втручання дорослих. Вони всі заміщені прийняттям і дозволеністю їй бути самою собою.

Присутність в ігровій кімнаті консультанта, який розуміє, приймає і виявляє дружнє ставлення, дає дитині почуття безпеки й реальності, до яких додаються обмеження, але їх небагато. При цьому участь консультанта в терапевтичному сеансі так само посилює почуття безпеки в дитини. Його основне завдання полягає у тому, щоби бути сенситивним до всього, що дитина відчуває, проявляє і виражає за допомогою гри й мови. Він повинен відображати ці виявлені емоційні стосунки таким чином, щоб допомогти дитині краще зрозуміти себе; а також поважати дитину, її здатність бути самостійною і ставати ще більш зрілою та незалежною. Психолог дає їй відчуття розуміння й прийняття в будь-який момент, незалежно від того, що вона робить чи говорить. Психолог підтримує в дитини сміливість все глибше занурюватися у свій внутрішній світ і відкривати своє реальне Я.

Для дитини терапія дійсно є викликом її внутрішнього прагнення, яке постійно бореться за реалізацію. Швидкість, з якою використовується ця можливість, у кожної дитини своя, але фактом залишається те, що під час ігрової терапії дійсно відбувається розвиток, різний за інтенсивністю. Таким чином дитина здатна стати зрілішою, навчитися встановлювати позитивні стосунки, і в більш конструктивній формі виражати своє внутрішнє прагнення до самореалізації, дорослості, незалежності.

Недирективна ігрова терапія не є засобом заміщення одного типу поведінки, який розглядається дорослими відповідно до їх стандартів як небажаний, на інший, «більш бажаний» тип, чи спробою нав'язати дитині авторитетну думку або погляд. Вона акцентує увагу на позитивному погляді на здатності індивіда. Відлік терапії починається з тієї позиції, в якій індивід знаходиться зараз, і дає йому можливість просуватися настільки далеко, настільки він здатен. Якщо недирективний консультант підкреслює, що консультування є клієнт-центрованим, він дійсно передбачає саме це, оскільки для нього клієнт – джерело життєвої сили, яка керує внутрішнім ростом.

Під час ігрової терапії між психологом і дитиною встановлюється такий тип міжособистісних стосунків, який допомагає клієнтові відкрити його реальне Я, а консультантові – прийняти його. Завдяки цьому прийняттю в дитини зростає впевненість у собі – вона може розширити межі прояву своєї особистості. Дитина живе у своєму внутрішньому світі, й дуже небагато дорослих його дійсно розуміють. Ці стосунки

потрібні, щоби дати дитині можливість відкрити її внутрішнє приховане життя. У багатьох людей є спокуса експлуатувати її особистість, тому вона захищає свою ідентичність. Соціум нав'язує дитині залежність, але вона продовжує рости незалежно у своєму внутрішньому світі. Дитина, встановивши довіру з консультантом і приймаючи його так само, як він її, ділиться своїм внутрішнім світом і, таким чином, розширює горизонти обох світів.

У феноменологічних дослідженнях методів корекції дитячої агресивності, ми дійшли наступних висновків:

1. Діти, особливо дошкільного віку, не потребують вербалізації й усвідомлення всіх «що» і «як» своєї поведінки. Зазвичай, достатньо виявити приховані мотиви поведінки або блокування почуттів, які заважають процесу емоційного зростання.

2. Основними чинниками ефективної недирективної ігрової терапії є: акцент на дитині; тісний контакт з дитиною; усвідомлення нею відповідальності за свої вчинки; акцент на сильні сторони дитини і віра в її можливості; відверта розмова на екзистенційні теми; трансформація стосунків з батьками (або одним із батьків); прийняття самого себе і відчуття своєї значущості для інших.

3. Якість взаємодії ігрового терапевта з дитиною залежить від терапевтичного клімату, який містить фізичний (структурування консультативного простору і часу) та емоційний компоненти (взаємодовіра, конгруентність, емпатійне розуміння, безумовна повага до дитини).

4. В ігровій терапії застосовують метод розповіді. За допомогою механізму проєкції несвідомі почуття, бажання, ідеї можуть виокремитися і проникнути в дитячі розповіді. Таким чином, консультант отримує цінну інформацію про автентичні суб'єктивні переживання клієнта «тут і тепер».

5. Нагромаджений ігровими терапевтами досвід роботи з дезадаптованими дітьми під впливом підвищеної агресивності свідчить про необхідність пошуку нових підходів щодо профілактики й корекції подібних проявів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глубинная психология. Агрессия : психодинамическая теория и феноменология : [монография / Т. Яценко, А. Глузман, А. Мелоян, Л. Туз ; под ред. Т. Яценко]. – К. : Вища школа-XXI, 2010. – 271 с.
2. Солодников В. Социология социально-дезадаптированной семьи / В. Солодников. – СПб. : Директ, 2007. – 384 с. – (Серия «Детскому психологу»).
3. Экслейн В. Игровая терапия / В. Экслейн ; [пер. с англ.]. – М. : Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 480 с. – (Серия «Психологическая коллекция»).

Ірина Пасічник,
канд. мед. н., доцент,
Харківський національний
медичний університет

СУЧАСНІ ШЛЯХИ ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДИТИНОЮ ВПРОДОВЖ ПЕРИНАТАЛЬНОГО ПЕРІОДУ

У статті висвітлено складові виникнення проблеми жорстокого поводження з дітьми. Показана роль пренатального стресу як основи формування порушень соматичної, психологічної та соціальної адаптації дитини. Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до запобігання насильства та жорстокого поводження з дітьми пренатального віку.

Iryna Pasichnyk

CONTEMPORARY WAYS OF PREVENTION OF CHILD MALTREATMENT THROUGH OUT THE PERINATAL PERIOD

The article outlines the main components of violence and child abuse. It shows the role of prenatal stress in development of somatic, psychological and social disadaptation of a child since the prenatal period. A special consideration was given to integrated approach of medical professionals, psychologists, social workers and lawyers to solve the problem of violence and child abuse in modern society.

The attitude towards children is one of the important indicator of spiritual development and social maturity of a society. When the State invests the resources into childhood it ensures permanent economic and spiritual development.

Unfortunately today the violence and child maltreatment are the characteristics of the reality and seriously influences on the life of modern society. Analyzing the causes of violence, it is necessary to highlight the social, culture, economic, family, individual and crisis aspects. Family context is one of the important, because it depends on the structure of family, the characteristics of the parents, their level of intelligence, presence of psychopathology or